

Yeni sistem resmî ideolojinin getirdiği handikaplardan arındırılarak kurulmalıdır.

Müfid Yüksel

Sosyolog-Yazar

Konuşan: Ahmet Dursun

Kanun-i Esasi'den bu yana bir anayasa geleneğimiz olmasına rağmen demokratikleşme hususunda arzu edilen düzeye gelemememizin, demokrasi denemelerinde başarısız olmamızın temel nedenleri sizce nelerdir? Tarihi süreci göz önünde bulundurarak bir değerlendirme yaparmısınız?

İslam tarihine baktığımızda bir şura fikrinin olduğunu görüyoruz. "... ve emruhum şurâ beynehum" (Şura; 38, onlar işlerini aralarında toplanıp istişare ederler.) ayeti var. Şura sistemi Emevilerle birlikte uygulama alanını büyük oranda yitirdi. Zaman zaman bunu uygulayan hükümdarlar oldu; ama bazı siyasi olaylardan dolayı - Ehli Beyt'e yapılan zulüm gibi- istişare ile şura ile devleti idare etme zayıfladı, yani 'şura' sistemi yürütülemedi. İslam alemi böylece hükümdarlık ve saltanatla idare edilmeye başlandı. İlk önceleri Emevi ve Abbasilerin döneminde merkezi idare oldu; ama zaman içinde merkezi idare zayıfladı ve farklı farklı hükümdarlıklar çıkmaya başladı. Samanoğulları, Tolunoğulları gibi... Daha sonra Fatimiler vb. etkilerle kargaşa dönemleri yaşanmaya başladı ve İslam aleminde 'tavaifül-mülük' denilen bir siyasi, idari yapı ortaya çıktı. Bu bölünmeler dönemi idi. Ehli Beyt'in Emeviler zamanında uğradığı zulümlere tepki olarak çok çeşitli Şia fırkaları doğdu.

Moğol istilasının
İslam alemine
çok büyük zarar
verecek, İslam
alemini tarumar
edecek şekilde
etkilemesi söz
konusu oldu.
Ama bunun
yanı sıra böyle
zaman zaman
etrafı toparlayıcı
hanedancıklar da
çıktı.

Bu Şii fırkalarının doğmasıyla ve bunların bir kısmının Batınilığe ve farklı şeylere meyletmesi dolayısıyla büyük çatışmalar oldu. Bu farklı gruplar hükümet kurduğunda da çatışmalar özellikle daha da hızlandı. Mesela Fatimî devletinin kurulması, Hasan Sabbah ve Haşhaşi hareketi vs. çatışmaları artırdı. Bir yandan Selçuklular varken bir yandan diğerleri... Bu 'tavaifül-mülûk' dediğimiz şeyler bir yandan çıkarken, irili ufaklı hükümdarlıklar beylikler çıkarken İslam aleminde merkezi otorite tamamen etkisini kaybederken, diğer taraftan mezhep çatışması tarafından ortaya çıkan kargaşalar oluştu. Hepsi at başı gitti İslam aleminde. Bu daha sonra gerek Haçlı seferlerinde, Haçlı kontluklarının kurulması (Urfa, Antakya, Trablus ve Kudüs'te) ve daha sonraki süreçte Moğol istilasının etkileriyle sıkıntı devam etti. Moğol istilasının İslam alemine çok büyük zarar verecek, İslam alemini tarumar edecek şekilde etkilemesi söz konusu oldu. Ama bunun yanı sıra böyle zaman zaman etrafı toparlayıcı hanedancıklar da çıktı, Abbasilerin son dönemlerinden itibaren söylüyorum. Abbasiler uzun yaşadı ama hep zayıflayarak. En sonunda Bağdat'la mahdut kalacak kadar... Sonra da Hülagu 1258'de tamamen orayı yıktı. Orada halifeyi öldürdü. Abbasi halifeliği nerde devam etti? Memlûklerin gölgesi altında devam etti. 1258'den sonra. Çünkü Moğolları tek yenen Sultan Baybars'tı, Memlûklerdi. Moğol ordusunu yendi. Onun dışında Moğol ordusu yenilmedi İslam aleminde. İlk defa orada durduruldu. Şam'a girmeleri engellendi ve Moğollar durdurulmuş oldu.

Şimdi bir taraftan böyle bir Moğol istilasını durduracak, ama diğer taraftan da İslam alemini böyle şöyle bir toparlayan hanedancıklar... Bu hanedanların en başında biraz Selçuklular var, biraz da Gazneliler belli bir yere kadar. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devleti belli bir oranda toparlayıcı, pax oluşturucu, biraz inşa edici bir rol oynadı. Bundan sonra Eyyübiler geldi. Eyyübiler de çok uzun dönemli olmasa da biraz toparlayıcı oldu, mesela Suriye, Irak vs. ile Anadolu'nun belli bölgelerini kapsayacak şekilde. Selahaddin Eyyûbi'nin karizması, Kudüs'ü alması ve oluşturduğu yapı, çok iyi bir idari kadro kurmuş olması etkili oldu bunda. Etrafındaki danışmanları olsun vezirleri olsun çok iyi bir idari kadro kurmuştu. O idari kadroya bakıldığında Selahaddin'in başarısını görebiliyoruz. O dönemin siyasetname kitabını yazan Şeyzeri'nin Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk kitabına baktığımızda ve diğer tarih kitaplarına baktığımızda Selahaddin Eyyûbi'ye ilişkin olarak bir inşa görüyoruz. Bu inşayı Selçuklularda da görüyoruz. Selçuklularda da Tuğrul Bey var; özellikle Tuğrul Bey. Tuğrul Bey'le başlayıp Melik Şah döneminde zirveye çıkan bir inşa hareketi görüyoruz. Büyük Selçuklu'da böyle oluyor. Anadolu Selçuklularında da bir inşa Konya merkezli olmak üzere görüyoruz. O dönemlerde bir şeyler neşvü nema oluyor. Bunun yanı sıra Orta Asya'da da Harzemlileri görüyoruz, çok kısa süre de olsa. Muhammed Harzem Şah ve Celaledin Harzem Şah, kendi zamanlarında kısa süreli de olsa bir şeyler inşa etmeye çalıştılar, bir şeyler yaptılar. Yani İslam aleminde hanedan kökenli olup da böyle toparlayıcı davranan, bir şeyleri inşa eden hanedanlar da çıktı; tavaifül-mülûka rağmen. Öte yandan Endülüs Emevileri de -ne kadar Abbasilere rakip olarak çıksa da- Endülüs medeniyetinin çıkmasını sağladı.

Büyük Selçukluların dağılmasıyla İran dolaylarında Anadolu Selçuklularının da dağılmasıyla Anadolu'da beylikler dönemi başladı. Bu beylikler dönemi bir birleriyle didişme ve çatışma dönemidir. Şimdi buralara baktığımızda bunun sonucu olarak bir kaç şey görüyoruz. Bir tarafta Osmanlıların yükselişi; ama maalesef Osmanlının yükselişine karşı bir Timur faciası. . Timur Semerkant dolaylarında inşa edici bir faaliyet yaparken Anadolu'da tahribat getirdi. Diğer taraftan ise Altınordu Devleti, yani Kırım bölgesi tarafında kurulan Altınordu devleti çok ciddi bir sıçrama yapıyor; fakat Timur bunu da önlüyor. Osmanlı'nın yükselişinde de bir Timur faciasıyla karşılaşılıyor. Çok ciddi kıyımlar oldu, özellikle Harzemliler ve Uygurlar üzerinde ki onlar Türklerin en medeni toplumlarıydılar. Genel olarak Moğol istilası ile birlikte bir sonuç olarak Türkler Batı'ya doğru sürülmüş oldu. İşte Osmanlı Batı dünyasıyla, Frenk alemiyle, Haçlı alemiyle komşu olarak diyelim bir uç beyliği olarak çıktı ve bu uç beyliği olarak büyüdü. Osmanlı Rumeli'ye doğru sefer yaptıkça büyüdü. Kısa zamanda Kosova vs. oralara kadar gitti. Yıldırım Beyazıt'la birlikte Tuna boyları tamamen kontrol altına alınmıştı. Anadolu'da da Erzincan, Malatya taraflarına dayanmıştı. Yani oraların ciddi geliştirilmesini önemli oranda sağlamıştır. Fakat Timur geldi ve Anadolu'daki Osmanlı'yı yıktı. Yıldırım Beyazıt beylikten imparatorluğa geçti ; fakat o imparatorluğu ilk Timur yıktı. Timur'dan sonra Osmanlı'da ciddi kayıplar ve sıkıntılar oldu. Osmanlı bir travma yaşadı. Fakat Frenk alemiyle komşu olarak Ortadoks birliği ve Katolik alemiyle karşı karşıya gelen Osmanlı bunlarla mücadele eden bir Müslüman gücü olarak ve inşa edici bir hareket olarak toparlandı. Fatih Sultan Mehmet ikinci imparatorluğu kurarken Rumeli'yi merkeze aldı. Rumeli üzerinden bir merkez yapı inşa etti. İnşa edici bir yapıya kavuştu. Fatih Sultan Mehmet de ikinci İmparatorluğu kurarak ve iki taraflı bir fetih ve genişleme hareketi izleyerek tâ Tokat tarafına geldi. Diğer taraftan da Bosna'yı aldı. Sırbistan içlerine giderek Mora yarımadasını vs. alarak Yıldırım Beyazıt döneminden kalan açıkları kapatmaya çalıştı; yani Timur faciasından dolayı oluşan kayıpları.

Osmanlı'nın yükseliş dönemlerinde de Safavi devletinin yükselişi bir hercümerce neden oldu. Safavi Devleti Timur'un oluşturduğu travmadan daha ağırını oluşturdu. Timur'un oluşturduğu hercümerc fiili olarak 10 yıl 15 yıl kadar sürdü; ama Safavilerin oluşturduğu hercümerc 150- 200 yıl sürdü. Safavilerin yükselişi neredeyse 200 yıl sürdü ve çok büyük bir travma oluşturdu. Safavilerin yükselişinde Osmanlının en büyük talihsizliği 2. Beyazıt gibi bir padişahın, dış politikada pasif olan bir padişahın tahtta olmasıdır. Her şeye göz yuman bir padişah. . . İkinci Beyazıt'ın saltanat dönemi büyük fırsatları kaçırma dönemi olmuştur. Yavuz Sultan tahta çıkıp bir şeyleri zabt u rabt altına alıncaya kadar çok zaman geçti ve büyük fırsatlar kaçırıldı. O dönemde bazı hamleler için geç kalındı ve bu geç kalınmanın bir kaç bedeli oldu. Otuz yıl bir şey yapılmamasının oluşturduğu birikime verdiği tepki olarak Yavuz Sultan Selim'in çok sert davrandığını görürüz. Bu sert davranış da Alevi Sünni sorununu çözmediği gibi daha da sorunun derinleşmesine neden oldu. Safavi Devleti'nin çıkışı bir kaç açıdan İstanbul için kayıp olmuştur.

Osmanlı'nın yükseliş dönemlerinde de Safavi devletinin yükselişi bir hercümerce neden oldu. Safavi Devleti Timur'un oluşturduğu travmadan daha ağırını oluşturdu.

Fatih Sultan Mehmet dönemi dahil, Sünni alimlerin bir çoğu İran'dan ve Maverünnehir'den gelirdi. Bu bağlamda İran Sünniliğinin merkezi konumundaydı, en büyük destek buralardan geliyordu. Kanuni babasının kadrosunu istihdam ederek yola devam etti. Kanuni'nin son zamanlarına gelindiğinde ise kahtı rical başladı.

Fatih Sultan Mehmet dönemi dahil, Sünni alimlerin bir çoğu İran'dan ve Maverünnehir'den gelirdi. Bu bağlamda İran Sünniliğinin merkezi konumundaydı, en büyük destek buralardan geliyordu. Kanuni babasının kadrosunu istihdam ederek yola devam etti. Kanuni'nin son zamanlarına gelindiğinde ise kahtı rical başladı. Yeni insanlar az yetişiyordu. Çünkü İran'da mezhep değişimi üzerine değişen yeni yapı nedeniyle İran'la olan bağ kesildi. Safavi Devleti yolları kapattı. Bir daha insanlar Maverünnehir'den, Buhara'dan, Semerkant'tan Afganistan'dan, Hindistan'dan Anadolu'ya, Mezopotamya'ya, Ortadoğu'ya, İstanbul'a gelemez oldu. Önceleri Ali Kuşçu gibi, Semerkant'tan kalkan bir adam İstanbul'da vefat ediyor ve Eyüp Sultan'da gömülüyordu. Fiziki olarak gelemez oldular. Kervan yollarını bile kapattı Safaviler. Öyle bir yapı inşa ettiler ki geçen Sünni kervanlarını, Hac kervanlarının önünü kesiyorlardı, insanları katlediyorlardı. Güvenlik tamamen ortadan kalktı ve bu çok uzun sürdü. Osmanlı Safevi savaşları 1514'te başladı, Çaldıran'la birlikte, Yavuz zamanında ve çok uzun sürdü bu durum, Kasr-ı Şirin'e kadar. 1640'tan itibaren İran ancak Anadolu'dan elini çekiyor. Bu sefer Anadolu toparlanmaya, kendine gelmeye başlıyor ama ne var ki Batı Avrupa güçleniyor bu sefer.

Batı Avrupa beyliklerden prensliklerden merkezîyetçi yapıya, ulus devletlerine geçiyor. Her alanda güçleniyor. Osmanlı Batı'daki bu değişime nasıl cevap veriyor?

Osmanlı da parçalanıyor yavaş yavaş. İmparatorluktan parçalanmalara doğru gidiyor. Batı prensliklerden merkezi bir devlete geçerken Osmanlı parçalanıyor. Önce Rumeli'de toprak kayıpları meydana geliyor, daha sonra diğer yerlerde. Sürekli, parçalana parçalana, çekile çekile Türkiye Cumhuriyeti'ne kavuşuyor. Osmanlı Anadolu'yu toparlarken, Safevilerin eli şöyle böyle biraz İran'a doğru çekilmişken Batı Avrupa güçlendi. Batı Avrupa uzak denizlere açılarak Osmanlı'yı denizlerden sardı. Osmanlı'nın çevresi sarılmış oldu ve Osmanlı Akdeniz'e hapsedilmiş oldu. Osmanlı'nın İnebahtı bozgunu ve Umman denizinde Portekizlilere olan deniz yenilgisi, Osmanlıların uzak denizlere yönelik macerasını bitirdi. Batı Avrupa, Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla derebeylerden, prensliklerden oluşan yapısıyla küçük küçük devletçikler halinde derebeylikler içerisinde boğuştu. 30 yıl savaşları, 100 yıl savaşları... Karşısında Osmanlı gibi büyük bir güç varken Batı Avrupa o toparlanmayı sağlayamıyordu. 1700'lerden itibaren bir toparlanmaya doğru gittiler. Nasıl toparlanmaya gittiler? Sömürgeler kurarak. Çok daha gerilere gidersek Venedikliler ve Cenevizliler eliyle bu yapıyordu. Daha sonra bunu Portekizliler ve İspanyollar aldı. Bunlar uzak denizlere kadar gittiler. Güç dengesinin kuzeye doğru kaymasıyla, Hollandalılar, Belçikalılar derken en son Anglo-Saksonlarda karar kılındı. İngilizlerin devreye girmesiyle Osmanlı'nın girmediği bütün Afrika ülkeleri sömürgeleştirildi. Hindistan'ı önce Portekizliler sonra İngilizler ele aldı. Fransızların Hindicnlere, Vietnam'a kadar girmesi derken Batı Avrupa'nın bütün dünyaya hakimiyetiyle Osmanlı da Batı Avrupa'nın kuşatması altına girdi. Bir taraftan da Rusya'dan baskı söz konusuydu. Çarlık Rusyası tarafından da sürekli ezilen bir ülke var. Bu da Osmanlı'da "tavafül-mülük"

doğru kopmaları doğurdu. İlk önce Macaristan, Budin vilayeti koptu, Belgrad vilayeti koptu. Sonra yavaş yavaş Osmanlı Sırbistan'ı, Eflak Boğdan'ı kaybetti. Kırım'ı zaten kaybettik. 1783'te Kırım Ruslar tarafından ilhak edilince Osmanlı'nın Kırım rüyası bitti. Sonra Rumeli'den başlayarak kayıplar başladı. Cezayir, Mısır, Tunus... kopuşlar başladı. Mısır'da Osmanlı kendi valisi ile savaşa tutuştu. Mehmet Ali Paşa'nın orduları Kütahya'ya kadar gitti. Kendi valisine yenildi Osmanlı. Çünkü Reform, ıslahatlar vs. çeşitli arayışlar içerisinde mesela Yeniçerileri kaldırdı. Yeniçeri Osmanlı'nın ordusuydu, kendi ordusunu lağvetti. Yeni ordu kurmakta da güçlük çekti. Sonuçta kendi valisi İstanbul kapılarına neredeyse dayandı. Daha sonra da Osmanlı, 19. yy'da hızlı kayıplar yaşadı. 1877-78 Osmanlı - Rus harbiyle ölümcül darbe aldı. Sonra Osmanlı sistem arayışlarına girdi. Çünkü Batı güçlüydü. Batı güçlendi, Osmanlı zayıfladı. Tahterevallinin iki tarafı gibi orası yükselirken burası alçaldı. İslam dünyasının Batı Avrupa'yla karşı karşıya geldiği güç Osmanlı'ydı. Bu güç kırılmış oldu.

Bu sistem arayışı üzerinde durabilir miyiz biraz? Kanun-i Esasi vs. neden başarılı olamadı. Oradan meşrutiyet, cumhuriyet ve başkanlık ile ilgili tartışmalar girelim biraz da...

Bu sistem arayışında şöyle bir şey var. Kendi iç dinamiklerinde durağanlık, iç dinamiklerinde çürüme olduğu için kendi içerisinde sistem üretemez hale geldi. Batı'dan ancak nakiller yaparak, Batı'dan alarak sistem kurmaya çalıştı. O da Osmanlı'yı Batılılaştırma sürecinde olduğu gibi Batı'yla rekabet etmek yerine ona iyice uyma sonucunu doğurdu. Osmanlı iyice Batı'nın eksenine girmeye devam etti. Bu arayışlardan biri "meşrutî monarşi" dediğimiz sistemle ilgilidir. Batı'da 18. yy'da çok tartışılan, hatta John Locke'un eserlerinde de söylenen parlamenter meşrutî monarşi. Tabii Avrupa mutlakiyet, kraliyet rejimlerine karşı itirazlarla buralara geliyor. Prenslükler, beylikler dönemlerini aşarak, birlikler oluşturarak şimdi de Avrupa Birliği'yle genişleyerek çok daha geniş bir siyasi yapıya gidiyor. Fakat bu noktada Osmanlı daha küçülerek devam ediyor. Küçülüyor, en son elinde Türkiye Cumhuriyeti kalıyor. Çevresindeki Irak, Suriye vs. de Osmanlı'nın bakiyesi üzerine kuruluyor.

Meşrutî yönetim şekil olarak Batı'dan gelse de Bediüzzaman'ın Kurani temellere oturarak meşrutiyete sahip çıkmasını nasıl değerlendirmeliyiz?

Bediüzzaman bunu şer'î zemin üzerine, İslami bir zemin üzerine oturtmaya çalıştı. Osmanlı'da bunu oturtmaya çalıştı. Kanuni Esasi'nin İslami temellerine ilişkin yayınlar yapıyor. Bununla ilgili başka yayınlar da var. Mesela bir tanesi Trabzon Müftüsü'nün bir tanesi de Ömer Ziyaeddin Dağıstani'nin eseri. Eserin içeriği Meşrutiyet'in, Kanuni Esasi'nin Şer'î zeminleri; yani anayasanın. Aslında daha önce Mecelle oluşturulurken Hanefi fıkhi esas alınarak yapıldı. Ondan sonra şerhler atıldı. Kanuni Esasi'de de böyle çalışmalar yapıldı.

Fakat Kanuni Esasi'nin ilan edilmesinde Batıcı kanat etkiliydi. Mit-hat Paşa ve Hüseyin Avni Paşa çok fazla Batıcı bir zihniyetle yetiştiği

Sistem arayışında şöyle bir şey var. Kendi iç dinamiklerinde durağanlık, iç dinamiklerinde çürüme olduğu için kendi içerisinde sistem üretemez hale geldi. Batı'dan ancak nakiller yaparak, Batı'dan alarak sistem kurmaya çalıştı. O da Osmanlı'yı Batılılaştırma sürecinde olduğu gibi Batı'yla rekabet etmek yerine ona iyice uyma sonucunu doğurdu.

İkinci Meşrutiyet geldiğinde farklı problemler vardı. Tam da Bediüzzaman'ın dediği gibiydi. Medreseler ihmal edilmiş, Batı tarzı mekteplere ağırlık verilmişti. Bediüzzaman "Vicdanın ziyası ulum-u diniyedir. Aklın nuru fünün- u medeniyedir" diyerek taassup ve şüphecilik arasında gidip gelen bir eğitim anlayışının mahzurlarına dikkat çekiyor.

için, Batı'ya teslim oldukları için ve yine bu ekibin Osmanlı'yı 93 harbine sokması... Bu intihar oldu ve Meşrutiyetin anlamını yitirmesine yol açtı. Kanun-i Esasi böyle bir zemin üzerine oturdu maalesef.

Demokratik kültür açısından ve meşrutiyetin sağlıklı uygulanması açısından Batı toplumuyla Osmanlı toplumu arasındaki fark neydi?

Fark, Batı'nın kendi toplumu içerisinde gizli. Orada meşrutiyeti ileriye taşıyacak, buna öncülük eden toplum dinamikleri var. Osmanlı'nın dinamikleri öyle değildi. Osmanlı'da kendi iç dinamikleri arasında bir çürüme olduğu gibi, İslam medeniyet unsurlarında da bir çökme olmuştu zaten. Maalesef biz medeniyetimizi kaybettik, asıl sıkıntı oradaydı. Bediüzzaman gibiler ya da Birinci Meşrutiyet döneminde Abdurrahman Sabri Paşa gibiler bunu dini bir zemin üzerinde yeniden inşa etmeye başladılar. Fakat ne oldu? Bir; merkez üzerinde yer alan kadronun zındıka cereyanına çok yakın olması bunu mümkün kılmadı. İki; Osmanlı'yı Rusya'yla savaşa sokmak gibi bir hataya sürükleyerek adeta Osmanlı'nın idam fermanını imzalamış oldular. Bu durum Rus ordularının Yeşilköy'e kadar ilerlemesini sağladı. Sultan Abdulhamid'in Meşrutiyet'ten ciddi olarak vazgeçmesinin sebebi buydu. Rus ordusunun Yeşilköy'e kadar ilerlemesiydi. İngilizci ekibin merkez kadrolarda yer alması ve Rusya karşısında karşılaştığı ağır bozgun. . . Bunlar Abdülhamit'in uzun süre Meşrutiyet'i ertelemesini getirdi.

İkinci Meşrutiyet geldiğinde farklı problemler vardı. Tam da Bediüzzaman'ın dediği gibiydi. Medreseler ihmal edilmiş, Batı tarzı mekteplere ağırlık verilmişti. Bediüzzaman "Vicdanın ziyası ulum-u diniyedir. Aklın nuru fünün- u medeniyedir" diyerek taassup ve şüphecilik arasında gidip gelen bir eğitim anlayışının mahzurlarına dikkat çekiyor. Sultan 2. Abdülhamid medreseleri de ihmal etti. Sultan Abdülhamid'in ön göremediği şeylerden bir tanesi mekteplerin tek başına zemini oluşturacağını zannetmesiydi. Mekteplerin ana omurgasında Batılı sistem hakim olduğu için, her ne kadar içinde çok dini dersler olsa bile, ana omurgası Batılı sistem üzerine kurulduğu için, Osmanlı'nın son dönemlerindeki pozitivist, mülhid kadrolar; hatta tek parti döneminin dinsiz kadroları buralardan yetişti. Çırağan baskınında medreselerin önemli bir rolü olduğu için ve özellikle Fatih medreselerinin V. Murat'ın yanında gözükmelerinden dolayı Sultan Abdülhamid medreselerden korktu, çekindi. Medreseleri kendi haline bıraktı; ama bunun faturası da ağır oldu. Gereğesi haklı olsa bile faturası, sonucu ağır oldu.

İşte Bediüzzaman'ın getirmek istediği sistem buydu. Bediüzzaman Şark'ta, Kürdistan'da var olan medreselerin, kendi içinde yetiştiği medreselerin iyice kabuğuna çekildiğini, iyice dinamizmini yitirdiğini, yetersiz kaldığını fark edip yeni bir şey inşa etmek istedi; ama o medreseler üzerinden bunu yapmak istedi. Onların tamamen kökünü kazıyarak değil. O temel üzerinden inkişaf ettirmek istedi. İstanbul'a geldiğinde de mekteplerin tek başına yetersizliğini ve eksiklerini gördü. Tek başına mekteplerin olumsuzluk getirdiğini gördü. Pozitivist etkileri gördü, bu haliyle mekteplerin şüphecilik getirdiğini gördü. İki yapıyı mezceden bir yapı inşa etmek istedi.

Bu bakımdan İkinci Meşrutiyet ilanı zamanında tırnak içinde “bir zındıka komitesini oluşturan kadrolar” iyice neşvü nema bulmuştu. O mektepler o yıllarda Batı’ya gidip eğitilenlerle doluydu. Batı’ya gidip eğitilen çok insan var. O insanların sayısı çok artmıştı. Bir de buradaki modern mekteplerde yetişen, Batılı sistemde yetişen insanlar artık merkezde iyice oturmaya başlamıştı. Dolayısıyla II. Meşrutiyet’i destekleyenler arasında Bediüzzaman gibi vs. gibi dindar hocalara rağmen diğer tarafın daha güçlü olması nedeniyle, Batı’nın gücü arkalarına dayandığı için bunlar galip geldi. Zaman içerisinde merkeze hakim oldular. Bediüzzaman’ın söylediğinin aksine bir yönetim çıktı; Meşrutiyet ‘meşrutiyet-i meşrua’ olmaktan çıktı. Aslında Şer’i Şerif çerçevesinde bir Meşrutiyet tasarlanmıştı; fakat Batıcı kadrolar galip geldiği için, zındıka cereyanı baskın geldiği için, onların dedikleri oldu. Onlar da ne yaptılar? Çok daha koyu bir istibdad getirdiler. Tek parti dönemi çok daha fazla istibdada sarıldı. Mesela Sultan Abdülhamid döneminde siyasi idamlar yokken onların döneminde siyasi idamlar oldu. Abdülhamid zamanında sürgünler vardı. 3-4 kişi bir araya gelip konuşamıyordu. İnsanlar çok ciddi hapsilere ve sürgünlere gidiyordu. Ama idam hiç yok. Hiç bir siyasi idam yok. Bu çok önemli. Ama 1912’den itibaren öbür tarafta idamlar başlıyor.

Bediüzzaman’ın Divan-ı Harb-i Örfi’de “Bu hükümet, zaman-ı istibdatta akla husumet ederdi; şimdi de hayata adâvet ediyor” dediği durum. Buradan şunu sormak istiyorum. Cumhuriyeti de aynı kadrolar ilan ediyor. Zaten meşrutî bir yönetim vardı, neden cumhuriyet ilan edildi. Meşrutiyet ile Cumhuriyet arasındaki fark nedir?

Cumhuriyet hanedanları kaldırdı, yerine şahısları getirdi. Ta ki 1950’ye kadar. Cumhuriyet tek adamlığı getirdi, hanedanlığı kaldırdı. Babadan oğla geçen bir sistemi kaldırdı; fakat tek parti dönemi başladı.

Peki cumhuriyet’in demokratik bir yönetim konusunda başarılı olmamasının nedenleri nelerdir?

Bir kere devrimciliğe dayanması. İdeolojik devrimcilik... İdeolojik devrimcilik diktatörlük getirir. Ne olursa olsun. Cumhuriyet ideolojik devrimcilik ile geldi, devrim ile geldi. Ne vaadiyle geldi? Hürriyet vaadiyle falan geldi ama bakıldığı zaman tek şahıs iktidarı geldi yine.

Laiklik uygulamaları nasıl sonuç doğurdu?

Zaten o devrimcilik işte. İdeolojik devrimcilik travma oluşturur. Mesela Sovyet devrimciliği. . . Sovyet devriminin kökü neyle başladı? Çarlık Rusyasının baskısından doğdu; ama sonra Stalin daha berbat oldu. Burada da böyle oldu. İdeolojik devrimcilik böyle bir şey getirir.

Bu ideolojik devrimcilikte ulus devlet yapılanmasının etkileri nasıl oldu?

Osmanlı küçüldü küçüldü, Anadolu’ya hapsedilen, Trakya’da çok küçük bir bölümü elde tutan büzülmüş bir ülke haline geldi. İmparatorluk büzüle büzüle, Lozan’da sınırları çizilen ve çita olarak da bunun dışına çıkması yasaklanan bir ülke haline geldi. Ortadoğuyla, İslam dünyasıyla bağlarını-

Sultan Abdülhamid döneminde siyasi idamlar yokken onların döneminde siyasi idamlar oldu. Abdülhamid zamanında sürgünler vardı. 3-4 kişi bir araya gelip konuşamıyordu. İnsanlar çok ciddi hapsilere ve sürgünlere gidiyordu. Ama idam hiç yok. Hiç bir siyasi idam yok. Bu çok önemli. Ama 1912’den itibaren öbür tarafta idamlar başlıyor.

60 darbesi, tekrar
bir geriye dönüş
hareketidir.
Halkın iradesini
durdurma
hareketidir. Yani
halkın iradesini
şöyle ya da
böyle, az buçuk
da olsa siyasete
yansımalarının
önüne geçme
hareketidir. Tek
parti refleksiyydi
bu. Askeri vesayet
içerisinde bu
refleks.

zı kopardık; yüzümüzü Batı'ya döndük; ama o kadar Batıcılık yapmasına rağmen AB'ye de giremedik, bütün reformlar Batı adına yapıldı, Batıcılık adına bütün yerel ve lokal ve bölgesel coğrafi değerleri yıkıldı; akideyi yıktı; ama batı ile de uyuşamadı. 1960'tan bu yana da böyle oldu.

1950'lerde demokratikleşme açısından nasıl bir kırılma yaşandı?

Orada halkın oy vermesi gibi bir durum söz konusuydu. Nihayet halk oy verdi. Bu nisbi olarak bir rahatlama getirdi Demokrat Parti döneminde; ama ağır şartlardan bir anda kurtulma olmaz. Nisbî olarak bir rahatlama sağlıyor. 60'a kadar böyle, aksaklıklar olsa bile.

60 darbesi ile ne oldu?

60 darbesi, tekrar bir geriye dönüş hareketidir. Halkın iradesini durdurma hareketidir. Yani halkın iradesini şöyle ya da böyle, az buçuk da olsa siyasete yansımalarının önüne geçme hareketidir. Tek parti refleksiyydi bu. Askeri vesayet içerisinde bu refleks. Çünkü Batılılaşma 1870'lerden itibaren, sonra özellikle 60'lardan ve 70'lerden itibaren daha çok cihet-i askeriye eliyle gerçekleştirildi. Askeri vesayet, Hüseyin Avni Paşa'dan başladı. Hüseyin Avni Paşa ve İngiliz yanlısı kadrosundan başladı.

Yani halk bunun içinde yoktu.

Yoktu.

Batı'nın sosyal hareketlerini bizde göremiyoruz benzer süreçlerde. Darbeler süreci bizde devam etti; 80'leri yaşadık, 28 Şubat'tan geçtik, 15 Temmuz'u yaşadık. Şimdi, günümüze geldiğimizde tekrar sistem tartışması başladı.

Günümüze gelmeden önce bir iki hususu ifade edeyim. 1960 öncesinde- Demokrat Parti döneminde- halk iradesinin biraz daha rahat yansıyabileceği bir ortam var. Demokrat Parti ile o sağlandı biraz. Fakat 60 darbesinden sonra özellikle 1961 Anayasası'yla halk iradesi zapt ü rapt altına alınarak, tekrar Demokrat Parti dönemindeki halkın şöyle veya böyle biraz nefes almasının önü kesildi.

61 Anayasası'nın şartları, halkın iradesini siyasetten silen şartları bugün 12 Eylül eliyle devam ettiriliyor diyebilir miyiz?

Bütün eksikliklerine rağmen, Celal Bayar'ın şahsiyetine rağmen Demokrat Parti kadrosu içindeki tüm sıkıntılara rağmen dindar insanların lehine gelişecek şartlar oluştu. Halkın iradesi yansımaya başladı. Bu gelişmenin önü 1960'ta kesiliyor; faturası da Rahmetli Menderes'e kesiliyor. 60'lardan sonra tekrar bir şey olacak gibi kıpırdanmalar oluyor; fakat işte 1971 Muhtırası ardından geliyor.

Devamında 12 Eylül...

12 Eylül herkese oldu, bütün kesimlere yapıldı. Toplu kesimlerde, herkese. Tabi gelinen nokta, Türkiye'de vesayetin devam ettirildiğidir. Yani mesela Türkiye'de, aynı dönemde, o tür ideolojilere sahip ülkelerde -akide veya inançtan söz etmiyorum- vesayetler, ideolojiler çöktü. Onların hepsinin çökmüş olmasına rağmen, Türkiye'de askeri vesayetin çok uzun sürmesi,

Türkiye'nin elindeki birçok fırsatların kaçırılmasına sebep oldu. Bu yüzden birçok meselede de geç kaldık. Sorunlar enkaz haline dönüştü. Dolayısıyla sistem tıkanı. Askeri darbeler parlamenter sistemin tıkanmasına yol açtı.

Kemalist ideolojinin rolü nedir burada?

Kemalist İdeolojinin darbe ideolojisi olarak karşımıza çıkması... Kemalist ideoloji darbelerin ideolojisidir. Bu şekilde çıkması sistemi tıkadığı gibi, yeni sistem arayışları konusunda çok geç kalınmasına yol açtı.

Başkanlık sisteminin bütün bu olumsuzlukları kaldıracığı iddia ediyor. Başkanlık bu tür vesayetlerin ortadan kaldırılmasına çare olacak mı sizce? Sizin zihninizde başkanlık tanımı nasıldır? Yeni Sistem arayışlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Başkanlık sisteminin çok farklı çeşitleri vardır. Amerika Başkanlık sistemi gibi, çeşitli yerlerde farklı başkanlık sistemleri ve uygulamaları var. Başkanlık sistemi, ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye adeta değişiyor. Peki hangi model örnek alınacak? Burada nasıl bir model oluşturulacak? Amerika'ya baktığımız zaman yine Başkanlık sistemi var; ama çok farklı mekanizmalar da var. Öncelikle Amerika federal bir ülke. Elli tane ülkeden oluşuyor. Dev bir ülke, dev bir imparatorluk. . . Sahip olduğu topraklarla ve nüfusuyla dev bir ülke... Türkiye, böyle bir ülke değil. Bir imparatorluk varisi sonuçta ama küçüldü, büzüldü. Bulunduğu coğrafya açısından diğer Balkan ülkeleri ile karşılaştırıldığında öne çıksa da Ortadoğu düzeyinde karşılaştırıldığında orta güçte bir ülke. Kendi bölgesinde orta güçte bir ülke. Ortadoğu'daki ülkelerle karşılaştırıldığında iki üç tane orta güçte ülke var. Biri Türkiye, biri İran, biri de Mısır. Dengeler anlamında böyle bir yapı var, benzeri bir kategori var.

Türkiye'ye baktığımızda parlamenter sistemle yönetiliyor; fakat askeri vesayetin uzun sürmesi sistemi tıkadı. Askeri vesayete dayanan resmi ideolojinin oluşturduğu siyasal dengeler açısından parlamenter sistem tıkanmış durumda. 60 darbesi olmasaydı, bu tıkanma olmazdı. Maalesef 60 darbesinin getirdiği bir kötülük bu. Burada bir tıkanma var, sistem değişikliği de olmuyor. Çünkü darbeler anayasa yapıyor, parlamento anayasa yapamıyor. Çünkü parlamentoda bölünmüşlük var, idolojik bölünmüşlük var. 60 darbesi aynı zamanda ideolojik bölünmüşlüğü getirdi. Bizzat bölünmüş ideolojinin üzerine bir parlamenter sistem kurdu ki 60 darbesi, bir daha böyle toparlanan bir parlamento olmasın diye. Anayasayı değiştirecek şekilde, sistemi değiştirecek şekilde bir parlamento olmasın diye bir bölünmüşlük üzerine sistemi kurdu.

Yani bakıldığında zaman Türkiye'de din ve laiklik meselesinde CHP direncini görüyoruz. 2 tane sistem partisi kurdu bu yapı. Bir de Kürt meselesinin çözümünde engel olarak MHP'yi gönderdi. İki açıdan sıkıntılı bir durum. Temel meselelerde adım atılamaz oldu.

Şimdi böyle bir parlamento içerisinde, şu an itibari ile bunu değiştirecek, Anayasa'yı değiştirecek bir irade yok. Çıkar gibi oluyor, sonra çıkmıyor. Burada şöyle bir durum var; Türkiye'de genel olarak siyasetin sorunu var, bu

Kemalist ideoloji darbelerin ideolojisidir. Bu şekilde çıkması sistemi tıkadığı gibi, yeni sistem arayışları konusunda çok geç kalınmasına yol açtı.

Türkiye'deki parlamenter yapı zaman zaman askeri darbe ve müdahalelerle baskı altına alındığı gibi, oluşturulan yapay siyasal dengeler üzerinden de parlamenter sistemin statükoyu değiştirmesine engel oluyor. Statükoyu ölümüne savunan siyasal partiler nedeniyle altı ok duruyor, parlamento içinden böyle bir değişim ve dönüşümün önü kesiliyor.

doğru. Bütün partiler için geçerli. Sadece CHP, MHP açısından değil bu sıkıntı. Bütün partiler içerisinde, sadece ülke çıkarlarının ön planda olduğu ve uzun vadeli stratejilerin de yer aldığı, günlük siyasi mülahazaların ötesini geçen siyasi yapılanma Türkiye'de yoktur. Böyle bir siyasi parti yok. Şu an için gözükmüyor. Var gibi olsa da zayıf kalıyor. Bazı siyasi partiler, bu konuda zaman zaman bazı iktidarlar adım atıyor; fakat genel olarak Türkiye siyasetinde bir sıkıntı olduğu için kalıcı adımlar atılmıyor. 60 İhtilali'nin getirdiği sıkıntılardan birisi, siyasi partileri günlük olayları izlemeye adeta mahkum etti. İktidar partisi güçlü de olsa günlük siyaseti aşamıyor, bu sıkıntıları aşamıyor.

Bu CHP, MHP meselesi ise; biri laiklikten kaynaklanan tavrıyla sorunların çözülmesine engel oluyor; biri de milliyetçilikle ilgili meselelerde. Yani biri devletin laiklik ilkesi üzerinde aşırı ısrar ediyor, yani altı oklar meselesinde. Biri de altı okun milliyetçilik ilkesi üzerinde ısrar ediyor. Böyle olunca altı ok kalıyor, altı ok çözülüyor. Resmi ideolojinin altı oku bu yüzden çözülüyor. Özellikle 80'li yıllardan itibaren Türk Solunun Kemalizm'e dönüşmesi bunu daha da katmerleştirdi.

Türkiye'deki parlamenter yapı zaman zaman askeri darbe ve müdahalelerle baskı altına alındığı gibi, oluşturulan yapay siyasal dengeler üzerinden de parlamenter sistemin statükoyu değiştirmesine engel oluyor. Statükoyu ölümüne savunan siyasal partiler nedeniyle altı ok duruyor, parlamento içinden böyle bir değişim ve dönüşümün önü kesiliyor. İşte CHP, devletin, anayasanın Din'le olan sorunlu yapısını çözme yönündeki adımlara engel olduğu gibi, MHP de, Kürt Sorununun barışçı biçimde çözümüne karşı duvar oluşturuyor.

Başkanlık, bunu çözer mi? Şimdi yeni Anayasa tekliflerinde altı ok çerçevesinde bahsettiğiniz sıkıntıları çözmeye yönelik teklifler hiç gündeme gelmiyor.

Resmi ideolojinin oluşturduğu engelleyici yapılar yüzünden bütün bir anayasa yapamayan parlamento'nun bu handikapını aşmak için, Başkanlık Sistemi tartışmaları devreye girmekte. Güçlü bir irade odağının oluşup bu değişiklik ve dönüşümlerin önünü açması hedefleniyor. Bu anlamda gerçekten, Türkiye'deki defacto yapı başka bir çıkış yolu da bırakmamaktadır. Başkanlık sisteminde, zamanla aşırı otoriter eğilimlerin artıp kronik sorunlar oluşturması, kontrol mekanizmalarının iyice devreden çıkması, federatif eyalet sistemine dönüşmesi gibi geleceğe ilişkin oluşabilecek ciddi sorunları barındırsa bile Başkanlık Sistemi tartışılmalıdır ve mutlaka önemsenmelidir.

Normal olarak, eğer mekanizmalar sağlıklı kurulursa, devletin mekanizmaları bu yönde iyi kurgulanırsa bahsettiğimiz sıkıntıları aşmaya yönelik iyi şeyler olabilir, bunun için bir otorite gerekli. Şimdi otorite olmakla totaliter rejimler ayrı şeyler. Otorite derken, merkezden bir irade koyabilme anlamında söylüyorum. Yoksa diktatörlerin yönetimini kast etmiyorum. O, Ortadoğu vs. başka ülkelere mahsus bir şeydir. Bunu önleyecek, o anlamda bir otorite lazım. Milletlin önünü kesmeyecek, bunu önleyecek mekanizmalar gelmeli, bunun olması lazımdır.

Bunun ihtimali nedir size? Şu açıdan soruyorum; Amerika dışında hepsinde totaliter rejimlere, diktatörlüğe dönüşmüş başkanlık sistemleri.

İşte mekanizmaları iyi kurgulamak lazım; fakat sanıyorum ki Türkiye'ye de yarı başkanlık geliyor, Fransa'daki gibi.

Az önce bahsi geçti. Şimdi bizim gibi farklı etnik kültürel yapıların bulunduğu bir ortamda, bir de Anayasa'nın değişmez maddelerinin, altı okun umdelerinin baskısının bir türlü kırılmadığı bir ortamda dediğiniz şekilde milletin önünün açıldığı, toparlayıcı bir sisteme geçme imkanı var mı?

Şu anda bir sıkışma var, mesela şu var: Bir tarafta parlamenter sistem ve Anayasa meselesi... Sistemin getirdiği gedikleriyle oluşan bu yapı kriz doğuruyor, sorunu çözüyor. Ama başkanlık sistemi ne getirecek? Şimdi bunu da iyi tartışmak lazım. Federatif bir yapı mı getirecek? Şimdi bir yerel yönetimlerin, yerinden yönetimlerin güçlendirildiği yapı ile federal yapıyı da ayırmak gerekir. Bir defa bu coğrafyaya baktığımız zaman burasının Amerika gibi bir federal yapıya dönüşmesi mümkün değil. Dağılır, çatışma olur, savaşa dönüşür. Böyle bir federal yapı gelemmez. Avrupadaki federal yapılar zaten birbirinden federal veya birbirinden bağımsız yapılar bir araya gelerek oluşmuş yapılardır. Burası öyle değil. Burası bir imparatorluğun büzüle büzüle, küçüle küçüle, parçalana parçalana geldiği son hal. O yüzden federal yapı mümkün değil.

Ayrılacak bir şey kalmadı yani.

Burası bir imparatorluk bakiyesinin çekilebileceği son sınırdır. Bakiye kalmadı. Bu bakımdan önemli bir fark var; çünkü Osmanlı küçüle küçüle bu hale geldi, onlar ise büyüye büyüye bu hale geldi. Prensliklerden büyüye büyüye bu hale geldi. Ulus devletlerine falan dönüştü ve şimdi orda Avrupa Birliği'ni kurdu. Avrupa Birliği'ne giderken burada son kalan, iyice büzülüşmüş, Misak-ı Milli'nin de gerisine çekilmiş bir ülke. Çekilebilecek son noktanın da parçalanması demek yok olmak demektir. Dolayısıyla bu anlamda Türkiye'de bir federal sistem uygun görülmez. O zaman ne olacak? Başkanlık sistemine ilişkin iki tane ciddi çekince var; bunlardan biri federal sistemle ilgili endişeler diğeri otoriter eğilimlerin oluşması riski. Bunlar garanti altına alındıktan sonra başkanlık sistemi tartışılabilir.

Bunlar nasıl garanti altına alınır?

İşte burası sıkıntılı. Burada tam bir şey söylemek güç. Ve bu yüzden sanıyorum bir yarı başkanlık sistemi falan gelecektir.

Türk tipi başkanlık deniliyor.

Türk tipi derken nasıl bir başkanlık? Bir partili Cumhurbaşkanlığı gibi... zaten Cumhurbaşkanı halk tarafından seçiliyor artık. 2007'den sonra kriz olmuştu. Bu zaten fiili olarak bir yarı başkanlık getirir.

Şu anki tartışmaları Bediüzzaman üzerinden değerlendirirsek nasıl bir sonuca ulaşırız? Mesela Bediüzzaman Meşrutiyet Dönemi'nde

Başkanlık sistemine ilişkin iki tane ciddi çekince var; bunlardan biri federal sistemle ilgili endişeler diğeri otoriter eğilimlerin oluşması riski. Bunlar garanti altına alındıktan sonra başkanlık sistemi tartışılabilir.

Bu devlet Müslüman toplum üzerine kuruldu. Bu devlet Müslüman toplum olmasını esas aldı. Şimdi bunun üzerine laik, dini hassasiyetlerden tamamen kopuk bir devlet kurarak aslında ikircikli, şizofrenik bir siyaset inşa edildi. Öncelikle bu ikircikli şizofren yapıyı kaldırmak lazım.

Meşrutiyet'i "Adalet, meşveret ve kanunda inhisar-ı kuvvet" olarak tarif ediyor. Bugünkü tartışmaları bu tarif üzerinden değerlendirirsek nasıl bir sonuca ulaşırsınız?

Bunlar eğer altı doldurulursa, bu mekanizmaları oluşturacak temel teorik kavramlar. Üstadın dediği bu kavramlar çok önemli. Bu kavramlar üzerinde temellendirilirse başkanlık sistemi, dediğim mahzurlardan arınmış olur. Bir totaliterleşme endişesi ortadan kalkar. Mekanizmaları bu yüzden iyi kurgulamak gerekir, otoriterleşmeyi önleyecek şekilde. Yarın bir gün başka bir lider gelir Türkiye'de, diyelim 20 sene sonra ne olacak? Bir lider geldi, sistemi kullanarak diktatörlük yapmaya kalktı, ne olacak o zaman? Dolayısıyla bütün bu mahzurları önleyecek bir şey lazım. Bir taraftan dediğim gibi, parlamenter sistemin getirdiği tıkanmışlığı nasıl önleyeceğiz? sorusu önemli. Nasıl önleyeceğiz? Bununla yani başkanlık sistemiyle, parlamenter sistem arasından acaba bir denge kurulabilir mi? Başkanlık sistemi gelir ama diğer sistemler arasında bir denge oluşturulabilir mi? Bu şekilde bu mahzurlardan arınmış, resmi boyutun kalmadığı, askeri vesayetin kalmadığı bir kurgu olmalı; çünkü bu ülkenin önünü tıkıyor.

Bu devlet Müslüman toplum üzerine kuruldu. Bu devlet Müslüman toplum olmasını esas aldı. Şimdi bunun üzerine laik, dini hassasiyetlerden tamamen kopuk bir devlet kurarak aslında ikircikli, şizofrenik bir siyaset inşa edildi. Öncelikle bu ikircikli şizofren yapıyı kaldırmak lazım. Madem Müslüman toplum esas alındı ve bu devlet, Müslüman bir imparatorluğun bakiyesi üzerine kuruldu. Bu topraklar Kafkaslardan ve Balkanlardan göç eden Müslümanların sığındığı son vatandır. Onları da kapsayacak şekilde kurulduğu için Müslümanlık temel toplumsal kimlik olarak alındı. Fakat sonra ne oldu? Bütün siyasal yapı dini tasfiye üzerine kuruldu. Ne oldu? İkircikli ve son derece şizofrenik bir siyasi yapı inşa edilmiş oldu.

Dolayısıyla buna son verilmesi gerekiyor. Bu toplum Müslüman bir toplumdur. Bununla barışık, Müslümanlığa saygılı bir devlet, Müslümanlıkla ve diğer inançlarla da barışık bir Anayasa haline gelmesi gerekiyor.

Bu barışmayı bugünkü parlamenter sistem içinde kalarak yapmak mümkün değil mi?

Sıkıntı şurada. Mesela MHP veya CHP'ye baktığımızda, iki kanada baktığımızda CHP kanadı Müslümanlıkla, İslam'la barışmayı - he ne kadar zaman zaman açılım yapmaya çalışsa, gözüксе de veya bu alanda bazı liderlerin iyi bir çabası olsa bile- sağlayamadı. Parti tabanı, kuruluş yapısı buna izin vermez. Burada sıkıntı var.

MHP?

MHP de Müslüman bir nüfusun önemli bölümünü oluşturan Kürtleri dışladığı için sistemi tıkıyor. Topluma baktığımızda burada en kalabalık Müslüman nüfusu, anadili Türkçe olanlar; daha sonra ana dili Kürtçe olan Müslümanlar olmuştur. Ana dili Kürtçe olan Müslümanları ötekileştirdiği için ülkenin ana gövdesinde çatlamaya yol açıyor. Çünkü gövdeyi bu oluşturur. Gövdeyi ana dili Türkçe olan Müslümanlarla, ana dili Kürtçe olan

Müslümanlar bir arada oluşturur. Bu gövdenin bir tarafını reddedersen bu biraradalığı bitirir. Dolayısıyla bu anlamda da sıkıntı var.

Ötekisi de laiklik ve resmi ideoloji konusunun ötesine geçemiyor, bir de kendini ayakta tutmak için Alevi-Sünni gerilimini diri tutuyor. Bu noktalardan baktığımızda MHP ve CHP iki tarafı olarak bu sistem değişikliğine engel oluyor.

Kürt Sorunu üzerinden konuşursak, son yaşananlarla bu sorun daha da derinleşerek devam ediyor. Başkanlık sistemi adem-i merkezîyetçiliği de gündeme getiriyor. Biraz değindiniz; ama Bediüzzaman'ın adem-i merkezîyetle ilgili çekinceleri var. Bediüzzaman'ın dikkat çektiği tavai-fül-müluk gibi riskler şu anda devam ediyor mu?

Bu federal sisteme işaret ediyor ama bunu iki yönlü düşünmek lazım. Yerel yönetimlerin, yerel idarelerin, bölgesel imkanların güçlendirilmesi, yerel belediyelerin güçlenmesi, aşırı merkezîyetçilikten uzaklaşılması vs. Buna benzer iyileştirilme olmalıdır. Türkiye, doksanlı yıllarda yakaladığı şansı ileri götürebilme aşamasında bölgede bir atak yapabilme imkanını bulabilseydi, İslam alemine doğru genişleyebilseydi, o zaman olurdu. O genişlemeyle federasyon olurdu.

Genişleme ile neyi kastediyorsunuz? Bir nevi İttihad-ı İslam mı?

Fetih demiyorum. İttihad-ı İslam'ın adımları... Öyle bir gelişme olsaydı federasyon olurdu.

Şu anki sınırlarımız içinde bu mümkün mü?

Mümkün değil bu. Şu yapıda federal sistem tavaifül-müluka dönüşür, tamamen bir intihar olur, parçalanma olur, büyük iç savaşlar olur, kaos olur.

Bedizzaman Said Nursi'nin devlet yönetimi ile ilgili önerdiği fikirler etrafında bugünkü politikalara ışık tutacak neler söylenebilir?

Şimdi ilk meşveret meselesi... sonra adalet. Adalet, en önemli şeydir. Siyasette ahlak, siyasette adalet ve meşveret. Nizamın korunması, vasat ümmetçiliğin korunması. Hani biz vasat bir ümmetiz. Türkçe'de bugün kullanılan anlamda değil. Muvazeneli... "Sizi vasat bir ümmet kabul ettik." ayetinde ifade edilen bir vasat bu. Türkçe'de anlam kayması olduğu için farklı kullanılıyor; vasat derken averajın altında falan gibi anlaşılıyor. Öyle değil, halk arasındaki gibi değil.

Şimdi dolayısıyla adaletin tesis edildiği, meşveretin hakim kılındığı bir mekanizma inşa edilirse, Başkanlık ya da benzeri gibi bir sistem, bu anlamda söylediğimiz sakıncalardan hâlî kılınmış olur. Başkanlık sistemi, yarı başkanlık olur, partili başkanlık olur... Parlamento ile bunlar arasında bir denge kurulursa, onun nereye varacağı ayrı bir tartışmadır. Ama bahsettiğimiz prensiplerin gözetilmesi lazım. Bu olmadığında 20-25 sene sonra ne olacağını kestiremeyiz. Anlık düşünemeyiz; ama maalesef uzun vadeli bir siyasi strateji geleneği yok.

Nihayetinde bu sistem de Batı'dan uyarılama olacak; ama son günlerde Batı dünyası ile sıkıntılar yaşıyoruz. Batı ile ilişkiler konusunda neler

Adaletin tesis edildiği, meşveretin hakim kılındığı bir mekanizma inşa edilirse, Başkanlık ya da benzeri gibi bir sistem, bu anlamda söylediğimiz sakıncalardan hâlî kılınmış olur. Başkanlık sistemi, yarı başkanlık olur, partili başkanlık olur...

Neo- İttihatçı
çevreler
Türkiye'yi buna
sürüklemek
istiyorlar. Yani
Türkiye'yi yedi
düvelle savaşa
sokup, maceralara
sürükleyip, bu
maceraların
peşinde koşturmak
istiyorlar.
Her cepheye
saldıralım, ne
kapabilirsek
diyorlar; ama
böyle hiçbir şey
kapılamaz.

söylemek istersiniz? Yüzümüzü İslam alemine dönünce Batı'ya sırtımızı mı döneceğiz?

Hayır. Batı ile ilişkiler ne olacak meselesi tabii ki ayrı bir konu; ama bu, nihayetinde stratejiktir. Nihayetinde Batı var, bizi yutmuş, bizi büyük oranda dumura uğratmış, bizi sürekli ezmiş. Yani biz, Batı'ya karşı yenildik. Batı Avrupa'ya karşı yenildik; ama bu biraz güç dengelerine bağlı bir şeydi. Yani İttihatçıların yaptığı, İttihatçıların sıkıntısı şu oldu; Osmanlı İmparatorluğu'nu gücünün yetmeyeceği maceralara sürüklediler.

Mesela 1912'de Balkan Savaşlarında Osmanlı Ordusu, Yunanistan ve Bulgaristan ve Sırbistan karşısında –küçük vilayetler karşısında– ağır yenilgiye uğradı, tamamen bozguna uğradı. Bulgar askerleri Çatalca'ya kadar ilerledi. Ondan sonra ne oldu? Çatalca muharebeleri falan oldu, Edirne zor alınabildi; ama Adriyatik'ten Edirne'ye kadar tüm Osmanlı Rumelisi kayboldu. Şimdi burada ne oldu? Buna rağmen bu orduyu aldınız düvel-i muazzama denilen İngilizlerle, Ruslarla, Fransızlarla savaşa soktunuz. Bu nedir? Gücünün çok çok fevkinde çatışma ortamına, rekabet ortamına sokmak gibi bir şeye girdi. Bu da Osmanlı'nın sonunu getirdi.

Şimdi böyle bir şeye Neo-İttihatçı çevreler teşebbüs etmeye çalışıyor. Yeni yükselmeye çalışan Neo- İttihatçı çevreler Türkiye'yi buna sürüklemek istiyorlar. Yani Türkiye'yi yedi düvelle savaşa sokup, maceralara sürükleyip, bu maceraların peşinde koşturmak istiyorlar. Her cepheye saldıralım, ne kapabilirsek diyorlar; ama böyle hiçbir şey kapılamaz.

Elimizdekiler de tehlikeye girebilir mi?

Elimizde de bir şey kalmaz; çünkü şu oldu. Türkiye'de şu anda ordunun durumuna baktığımız zaman zaten 1922'den beri Kore'de bir tugayın savaşması ve Kıbrıs Harekatı haricinde cephe ve nizami harp görmemiş, cephe savaşı görmemiş bir ordu var. Cephe savaşı ve nizami harp anlamında deneyimli olmayan bir ordu var, savaş tekniği olmayan bir ordu bu.

İkincisi bugün Batı ordusu, Batı üyeleri teşkilatlanmış. Nato ile gerilime girdiğinden nasıl yeniden bir yapılanmaya girecek? Burası sıkıntı.

Üçüncüsü, Ergenekon olayı ile 15 Temmuz darbesi olaylarının ordu içerisinde getirdiği durum var. Orada komuta kademesinde ciddi büyük sıkıntılar oldu, komuta kademesi dağıldı belli bir oranda. Böyle bir ordunun kalkıp da kendi gücünün fevkinde bir harekete girmesi sıkıntılıdır. Halkın savaşması ayrı bir meseledir. Oraya giden Mehmetçiğin savaşçı olması, gözünün korkmaması ayrı bir mesele; ama gücünü bilmek de ayrı bir mesele. Artı, elindeki teknolojik donanım çünkü Nato'ya göre kurulmuş, Nato ile kaim olmuş; yani 50'lerden beri Nato'yla.

Şimdi dolayısıyla bizim bunu görebilmemiz lazım. Türkiye'yi böyle belli yazar çizer çerçevelerinden bazılarının her tarafta savaşa sokması gibi deliliğe göz yumulması, böyle maceralara sokulmak istenmesi kabul edilemez. Bir kısım yazar çizerlerin, bir kısım buna benzer çevrelerin Türkiye'yi buna sürüklediklerini biliyoruz. Suriye'de başımıza gelen sıkıntılar bellidir. Suriye meselesi çok iyi tartışılmalı, tartışılabilir; biz nerede hata yaptık? 2011'de

başlayan Suriye politikasının neresinde sıkıntı oluşturduk? Bunların hepsinin irdelenmesi lazım. Şuraya sırtımızı dönelim, buraya sırtımızı dönelim, böyle olmaz.

Batı meselesinde bazı şeyleri göz ardı edemeyiz. Gerçekten Batı Avrupa ve Amerika'ya, özellikle medya bazında baktığınızda, medyanın etkili olduğunu görüyoruz. Türkiye'yi 40'lı yılların sonundan beri içinde olduğu sistemden kovmaya çalışıyorlar. Sistem dışına atıp, sistemin hedefi haline getirmek istiyorlar. Önce sistem dışına atacak sonra sistemin hedefi haline getirecek. "Bak Türkiye şöyle otoriterleşti, Türkiye şöyle diktatörleşti..." falan diyerek Türkiye'yi Kuzey Atlantik'in hedefi haline getirmek istiyorlar. Operasyon...; kapalı operasyonların, açık operasyonların hedefi haline getirmek istiyorlar. Böyle açık operasyonlar karşısında ne kadar dayanabilir? Bu güç meselesi. Yani evet Türkiye'de bir toplumsal dinamizm var, bir direnç var, yaşananları bunu gösterdi; ama gene de güç dengeleri içerisinde stratejiyi bilmek lazım, gücünü ve sınırlarını bilmek lazım. Biz bu güç sınırları içinde ne kadar açılabiliriz, neler yapabiliriz, hesabını yapmak lazım. Hesapsız girilmez bu işlere.

Mesela Sultan İkinci Abdülhamid, çok hesaplı davrandığı için; tek bir savaş yaptı. O savaşı da cephe kazandı. 1897 İran harbi idi. O harbi de kazandı, kaybetmedi. Osmanlı Rus Harbi'nde dahil yoktu zaten. O, Mithat Paşa ve ekibinin soktuğu savaştı.

Evet, mesajlar veriliyor, Türkiye'nin dik duruş sergilemesi önemli, bunlar yapılıyor; ne kadar gücümüz var bunun da hesabı yapılmalı. Bu hesap yapılamadığı için Birinci Dünya Savaşı'nda kaybettik, her şey dağıldı. Dolayısıyla yeniden bir kısım Neo-İttihatçı sözde aydın ve yazarların pompaladığı şeyler doğrultusunda, kalkıp da ülkeyi sıkıntılara ve felaketlere sürükleyemeyiz. Onlar bu konuda haksızlık yapıyorlar. Yani Neo-İttihatçılık yapan çevre ülkeyi bütün her tarafa cephe almaya yönlendiriyor. Bu ne demek? Akıl kârı değil. Yani stratejiye de uymaz, güce de uymaz. Türkiye'nin nüfus yapısına da uymaz. Üstelik bir de kendi iç sorunlarını çözme konusunda bir gerilim oluyor. Önünde şanslar varken bunlar kullanılamıyor.

Mesela?

Mesela; Kürtler arasında özyönetim, hendek kazma veya devrimci halk savaşı başlatmak gibi; PKK'nın Kandil'in oluşturmak istediği o kalkışmaya Kürt halkı "hayır" deyip sokağa çıkıyor, bu harekete sırtını dönüyor. Kürt halkı sırtını dönmüşken, MHP'nin etkisiyle, özellikle 15 Temmuz'dan sonra MHP'nin rolünden dolayı, bunun hatırına Kürtleri ötekileştirecek milliyetçi bir kabarma tamamen zarardır. Bunun önünü almamız lazım. Bu milliyetçi kabarma, PKK'lı Kürtlere sırtını dönmüş Kürtlere yapılan milliyetçi kabarmanın kökünü kazınamamız lazım, kökünü kurutmamız lazım. Bu ülkenin birliği ve selameti açısından. Çünkü biz bir imparatorluk bakiyesiyiz. Çekilebilecek son sınırlarda yaşıyoruz. Bundan ötesi Müslüman vatani olmaktan çıkar.

Müslüman Kürtleri, bu nüfusun çok önemli bir bölümünü oluşturan bir Müslüman nüfusu, PKK terörü üzerinden tamamen ötekileştirip, PKK

Türkiye'de bir toplumsal dinamizm var, bir direnç var, yaşananları bunu gösterdi; ama gene de güç dengeleri içerisinde stratejiyi bilmek lazım, gücünü ve sınırlarını bilmek lazım. Biz bu güç sınırları içinde ne kadar açılabiliriz, neler yapabiliriz, hesabını yapmak lazım. Hesapsız girilmez bu işlere.

*Kemalizm'in
yaptığı en büyük
şey hayattan
şehirlerden İslam'ı
kovmasıdır.
Türkiye'de hiçbir
şehirlinin dindar
bir Müslüman
olmasına izin
verilmedi.
Sıkıntı buradan
kaynaklanıyor.
Şehirli Müslüman
kimliği kalmadı.*

terörü şemsiyesi altına süpürmek gibi bir yanlış politika izlenmesine her ne vesile olursa olsun karşı durmamız gerekir. Bunlar çok önemli. Çünkü aksi takdirde ne olur? Suriye'de ve Irak'ta olan şeylerin belki daha korkuncu olabilir. Zaten belirli çevreler buraya taşımak istiyor meseleyi. Ve Türkiye buna karşı direniyor, halk buna karşı direniyor. İstanbul'da beş milyon Kürt var; İzmir'de, Manisa'da olan Kürtleri düşünelim. Konya'da, Kayseri'deki Kürt'ü düşünelim.

Dolayısıyla herkes bir arada yaşıyor, hala kız alıp veriyor. Çarşıda pazar-da, halk arasında sorun yok aslında. Sorun ideolojik siyasette. İdeolojik siyasetin getirdiği sıkıntılardır. Terörden dolayı bütün Kürtleri suçlayıp adeta ötekileştirici bir milliyetçi kabarma üzerinden bir siyasi zemin oluşturulamaz, bu yanlış. Eğer belirli çevrelerde oluşturuluyorsa bu yanlış. Bunun üzerine gitmemiz lazım. Burada iki sorunun çözülmesi lazım. Bu ülkenin resmi ideolojisinin getirdiği, o sistemin o handikaplarından kurtulmamız lazım. Yeni sistem resmi ideolojisinin getirdiği handikaplardan arındırılarak kurulmalıdır. Aksi takdirde bize bölgenin her bakımdan zorlukları olur. Bugün Arap aleminde Vahhabiliğin yayılışında en büyük etki, Türkiye'deki dinsiz, laik sistemdir. Türkiye'deki bütün dini kurumlar tasfiye edildiği için, Arap dünyasında gelişip bütün dünyayı etkisi altına alan Vahhabi, katı Selefî anlayışa karşı hiçbir direnç hattı oluşturulamıyor. Çünkü direnç hattını oluşturacak bütün unsurlar buradaydı. Bu unsurlar, laiklik adına devlet eliyle tasfiye edildi. Buna karşı gerçekten İslam'ın ana damarı, o sevad-ı a'zam denilen ehl-i kible tekfir edilemez. İslam'ın içerisindeki hoşgörüyü benimseyen, zimmîleri, Hıristiyan ve Yahudi nüfusu yüzyıllarca barış içinde tutmuş ve onların ibadet vs. bütün özgürlüklerini bahşetmiş olan ana damarın korunması lazım; ama bu direnci gösterecek bir yapı bırakılmadı.

Evet, ana damar, merkez burasıydı. Bu merkez tasfiye edildi. Askeri diktatörlükler bunun bakiyeleri olan Mısır ve Suriye'deki bu dini yapıları bitirdi. Mısır'dan başlayarak Irak'ta rejimi büyük oranda bitirdi. Dolayısıyla o Vahhabiliğin ve katı Selefiliğin sonunda DAESH gibi Harici bir zihniyete yol açan o anlayış karşısında durabilecek, İslam'ın ana damarını, Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'in sahih geleneğinden gelen, o irfan geleneğinden gelen o ana damarı büyük oranda İslam aleminde ve Türkiye'de bitirdi. O ana damarı temsil edecek bu coğrafyadır. Maalesef bu coğrafyada da İslam dini toplumsal hayattan da koptu. Sadece devlet sisteminden değil, toplumsal hayattan, sokaklardan koptu. Özellikle Kemalizm'in yaptığı en büyük şey hayattan şehirlerden İslam'ı kovmasıdır. Türkiye'de hiçbir şehirlinin dindar bir Müslüman olmasına izin verilmedi. Sıkıntı buradan kaynaklanıyor. Şehirli Müslüman kimliği kalmadı.

Çünkü Osmanlı'ya baktığımızda şehirler kırsal kesime göre daha dindardı. Dini şehirli insanlar temsil ediyordu. Dindarlık daha çok şehirler ve kasabadaydı. Bunu bitirdiler. Gerek 1860'lardan bugüne kadar Batılılaşma ve gerekse bunun zirve hali olan Cumhuriyet devrimleriyle bu bitirildi. Dolayısıyla ne oldu? Dolayısıyla bunun karşısında durulamadı. Türkiye'de Kemalist çevreler sanıyor ki, toplum ilerliyor. İnsanların tamamen pozitifizmin ve bilimin getirdiği; -bazıları bilimsel sosyalizm diyor bazıları bi-

limsel pozitivizm diyor- fikirlere teslim olacaklar, bilime teslim olacaklar, dine vs. ihtiyaç duymayacaklar diye düşünöldü. Peki soruyorum: Yıllardır Komünizm bilimsel sosyalizmle şurda burda iktidar oldu, ne oldu? Komünizm çöktükten sonra Özbekler, Kazaklar vs. ne oldu? Dine dönüyor tekrar. Nereye dönüyor hepsi tekrar? Dine. O zaman bilimsel sosyalizm, bilmem neler fayda getiriyor. Hatta Özbek gidiyor DAESŞ'e katılıyor. Demek din olması lazım ve doğru şekilde olması lazım.

Din nedir? Kainatın sahibi Allah'tır, Allah vardır ve O'nun dini Baki kalır. Dolayısıyla böyle şeyler karşısında Türkiye'de Kemalist'in böyle bir şeyde ısrar etmesi hem kendileri hem ülke açısından bir felakettir. Buna karşı Türkiye'de dini yapıların olması lazım. Bu dini yapılar Türkiye'de yok. Türkiye'de din adamı yetiştiren kurumlar yok. İlahiyatlar ve İmam Hatipler de bu konuda böyle bir işlevi görmüyor.

Yeni kurulacak sistem bunları gözeten, bunları toplayan, planlayan bir yapıda mı olacak?

Öyle olmalı; çünkü İslam alemi bir taraftan Hariciliğin ve Vahhabiliğin, katı Selefliğin tehdidi altında. Bütün Selefler öyledir demiyorum; ama gerçeklik olarak baktığımızda katı Seleflik bir medeniyet inşa edemez. Bu açık bir gerçek. Dolayısıyla bunun İslam aleminde yayılışı bir tahrip getiriyor. İslam aleminde maalesef siyasi hareketler üzerindeki etkisiyle, siyasi İslami hareketlerin etkisiyle, maalesef katı Seleflik şu veya bu şekilde, farklı kulvarda siyasi İslami hareketleri rehin aldı. Ve siyasi İslami hareketler üzerinden, antiemperyalist siyasi İslami hareketler üzerinden onları rehin alarak, onların sırtından İslam aleminde yayıldı. Buna karşı durabilmemiz lazım. Buna karşı durmak Batıyla iş birliği anlamında filan değil; çünkü buna karşı durmuyor, bunun önünü açıyor, tahrip ediyor. Bize ait ne varsa, İslam'ın geleneğine ait, hayatına ait bütün yansımalarını Harici bir zihniyetin etkisi ile onları yok ediyor, yine Batı gelip, kendi gelip yerleşiyor. Bunu görüyoruz. Mekke ve Medine'de tarihi eserlerimiz tahrip ediliyor ve tahrip edilen her yerde AVM'ler, gökdelenler, büyük Towerlar yükseliyor. Bunu görmeyecek kadar saf değiliz.

Dolayısıyla bütün bunlar çerçevesinde de buna karşı durabilecek, tahkim oluşturabilecek bir yapı lazım. Bu yapıda da Bediüzzaman model alınabilir. Bu durumda Bediüzzaman'ın "Müsbet Hareket" metodu ve iman temeli üzerinde oluşturulacak bir yapı kurgulanmalı. Önce iman tahkim etmeliyiz. Çünkü o da giderse zaten hiç bir şey kalmaz. Çünkü asıl şey odur. Bediüzzaman'ın Risalelerinde en çok vurgulanan da budur. İman zaten son kale. Son kale de gittiği zaman bir şey kalmaz. Önce bu kalenin tahkimi sağlanmalı; ama bu kalenin üzerine diğer şeylerin; toplumsal vs. diğer şeylerin inşası yapılmalı. İman merkezli bir temel atma, bir zemin atma... Bediüzzaman'ın ön gördüğü bir temel atma, zemin atma müsbet hareket metodu ile lazım. Dediğim gibi günü birlik, pragmatik siyaset değil bize lazım olan. Askeri vesayet 60'tan beri bunu dayattı ve bütün siyasi partileri buna mahkum etti. Daha uzun idarede biraz sabra ihtiyaç var. Müslüman

Bediüzzaman'ın "Müsbet Hareket" metodu ve iman temeli üzerinde oluşturulacak bir yapı kurgulanmalı. Önce iman tahkim etmeliyiz. Çünkü o da giderse zaten hiç bir şey kalmaz. Çünkü asıl şey odur. Bediüzzaman'ın Risalelerinde en çok vurgulanan da budur.

---

siyaset yapacaksa sabır üzerine bunu kurmalı. Sabır ve geleceğin inşası üzerine bunu kurmalı. Anlık sonuçlar üzerine uzun vadeli siyasetler devşirilemez. Bunun üzerine bir şey geliştirilmesi lazım. Uzun vadeli stratejiler belirlenmeli, 50 sene sonrası, 100 sene sonrası düşünölmeli.

Batılılar plan ve proje yaparken sistemi 60 sene, 80 sene, 150 sene, 200 sene öncesinden tasarlıyorlar, bugünkü sistemlerini ta o zamanlardan temel attılar, projelendirdiler. Bizim de sabırlı olmamız lazım. Ki bize Allah yardım eder; Allah, Müminlere yardım eder. Dolayısıyla Bediüzzaman bir mihenk taşıdır burada. Bediüzzaman'ın öngördüğü yapı iman tahkimi üzerine, imanda istihkam oluşturmaktır. Çünkü en son pozitivist dalga ile insanların imanlarına tasallut oldular. Birçok kimsenin imansız gitmesine, bir toplumun imansız yetişmesine sebep oldular. Bunu bir çok ülkede görüyoruz. Eski Yugoslavya'da görüyoruz, eski Demirperde ülkelerinde görüyoruz. Arnavutluk'ta böyle oldu mesela. Gerçi şimdi Elhamdülillah camileri gençlerle dolu, görüyorum, içimi ferahlatıyor bu durum. Dolayısıyla bunlar gelecek için, oradaki otuzlu yılların dindarlığına dönme noktasında umut vaad ediyor.

